
1•94

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

Bartoloměj DANIEL

MIRO DŽIVIPEN (MŮJ ŽIVOT)

Me ulilom andro dešueftato d'ives, čhon oktobris the jekh ezeris eňašel the bištheštarto berš (17.11.1924), Šaštinate. Samas eftadžene, pandž phrala the duj pheňa. Mro dad mek angoder kerelas hartikaňi buři, har ola aver phrala leskere. Me mek leperav, har amari calo rodina gelam Jabloňicu te kinel jekhe amare prindžarkutne Romestar tiknoro amoňis. No andas oda mro dad khere, ale jekhe čhoneske chudiňas e buři pre obca. Andro berš 1929. O čhibalo the o notarusis prindžarenas les har lače keribnaskeres, dine les lači buři paš o magistratos. Kerelas paš e kancelara, zatopinlas, phirelas vaš e pošta. Odiya kerelas dži andro 1942 berš, kana nasvalilas pre tuberkuloza the mulas.

Miro dad has igen šikovno manuš. Pro sasikano maro has Bejčiste paš e regimentoskeri kapela har tamboris. Jov ehas cuksfírer - četaris. O dad amenge vakerlas, har kecivar dikhlas le cisarís. Har jov džalas andal o burkos raťaha, dicki leske bašavelas oda dichovo muzika. O cisarís poklepinlas mire dadeske pro phiko, hoj lačhes bašavel.

Paš e obca chudelas mro dad šov šel čhoneske. Miri daj angoder, mek kana na has nasvali, phirelas andro gav te kerel le gadžijenge: te thovel avri o pradlos, te šulavel. Ale jekhvar nasvalilas andro šudro paňi, chudňas e reuma. Lakere vasta, o burňika, has kerde avka, hoj našti len pharavelas. The pro chera reuma dostajindas. Tak akorestar phirelas andro gav le gadžijenge te bikenel ola štetki le balane dzarendar. O Romňija lenas le baleskere dzara, kernas adeso klubkos, lenas kotor smola the kotor kaštoro the kernas kodolestar mindar štetka. Koda bikene-nas, kolestar džid'ovenas. Vaj phiravenas poší le gadžijenge. Adesi šukar, žluto poší. Mindar pal o romane heli has char, kaj oda poší pes chanelas. Čhivenas andre plachta, thovenas pro dumo, th'ola pošá lidžanas te bikenel andro gav. O gadžija la čhivnas anglal o vudara. Has igen šukar. Has ňekdi penda kili, so amare Romňija phiravenas ola pošá.

Amare gadže pes džid'arenas le phuvkeribnaha. Kedenas pal e phuv oda, so lenge barolas avri. Koter phuv, guruvňi, bakri - oda ehas savoro lengro barvalipen. Najbuter ačhenas k' amende keribnaskere, so kerenas pašae pro kvelbi. Sivenas la morčatar uče prengre. Amaro foros prindžaren andro tham dural pašal. K' amende terđi bari khangeri. E puraňi khangeri ehas vazdiňi mek andro dešušovto šelberša, ale pales e nevi vazdine upre o Seleziana andro 1733 berš.

Me somas najterneder le čhavendar. Igen vaš mange pes starinenas miro dad miri daj the mek ola phureder čhave. Me phiravas andre elementarno sikhlaribňi pandž berš the duj berš andre rajkaňi. Andre amari famelia perelas duma, kaj me lačhes sikhlovav. Miro dad the mri daj kamenas, kaj mandar te barol avri godaver manuš, so avrengre vazdel upre varavo lačhipen pro dživipen. O dad mange kecivar phenlas: "Tu najterneder. Tu moste phires andre škola! Tutar moste vareso te avel!" Ta me mange ada mišlenka furt ikeravas anglal mande, the phendom: "Te

džava kraj sveta, ta moste vareso kerav, kaj mire dadeskero mangiben te avel avri pro čačipen."

Kana mro dad mulas, tak oda leskeri buči me lilom, kaj mra da te džidarav. Has nasvali. Šulavavas e rinka, phiravas la notarkake vaš o thud andre hajenka, džavas te anel e pošta. Pašoda phiravas andre škola.

Har man lile sasoske andro 1946 berš, lilom te rovel, the miri daj, hoj moste džav dur, tahat maškar o rakle, andro naprindžarkutno svetos. Pervo čhon has mange igen phares. Ale pales le raklenca kerahas pherasa, už oda džalas feder. Dostajind'om man Olomouciste maškar igen lače kamarata. Maškar jekh sikhlar-dengeri rodina. Jov has Slovakos, inžeñiris, e phuri rañi has sikhlarđi, o čhavo študinelas inžiñiriske, e čhaj medicina. Jon man lenas andre pri rodina. Kijo skamind lenca, andro d'ivadlos lenca, tahat mange denas o gend'ija, kaj te sikhlovav. Me sikhlovavas esperanto, ñemcika, rusika, he kinavas mange kajse džanibnaskere prajtrina. Odi rodina phravelas mange o jakha, hoj oda svetos le gadžengero hi igen kvalifikovano.

Pal e vojna gelom Prah. Dostajind'om man Ruziñu ke jekhe barvale gadžeste, keravas leske pro roli. O love, so zakeravas, bičhavkeravas la dake khere. Kijaraťate džavas Prah, vipožičinavas mange gend'ija a študinavas. Pales le gadžeskero chulajipen kijathode kijo Štatna statki, ta keravas odija havikam buči. Savori buči keravas, ta man akharde avri najfeder keribnaskere.

Akor has ola pripravki vaš o d'elñicka kadri. Čhind'om žadost'a, lile man andre pripravka. Gelom andro gimnazium Benešovo Dejvicu. Phiravas kijaraťate andro gimnazium, d'ivese keravas normalñe buči pro statkos. Šove čhonenge kerd'om skuški pre uči škola. Študinasv štar pandž historia. Me čhavorestar kamavas te džanel, soske o Roma hine čore the o gadže barvale? Khatar avle o Roma?

Kana dostajind'om diplomos pre uči škola - už has nasig. Mri daj les imar na dikhlas. Mulas maškaroda, so me študinavas. Mule mange jekh phral the duj pheña. Akorat mre trin phrala mek has džide.

Mra romña lilom andro 1952 berš, har kerd'om pervo štatñica. Gelom khere, the furt mange phenenas mri daj: "Ta so keres? N' aveha furt korkoro!" Andro gav Kopčani, biš kilometri kathar amende, odoj has terñi čhaj, has lake dešeña berš, mange has bištheeña. Kana avlom pro prazdñini, avle ke amende har pro pharpalipen. Lakeri daj dad. Pale me odija avlom. Pales has bijav. Andro duj kurke has bijav. Me phend'om: "M' ačhel pal o lava mra dake, hoj lav mange romña, havi mange pes lubinel." Ale na džanavas havi, ta lilom la čha, havi pes lubinlas mra dake. Gelom Kopčañu, dikhlom la, phend'om: šukar! Ta sovlachard'am andro 1952 berš. Imar saranda the duj berš, so sam jekhetane. Maškar amende na has bare košibena. Dikhav la rado.

Kana me sikhlovavas pre bari uči sikhlaribñi Prahate, leperavas mange furt pre amare Roma. Dikhavas maškar o džanibnaskere chalarde raja, har amen o Roma sam čore manuša, hoj angoder na chudiñam e godi, na lilam te kerel kathar amende e briga het. Amare pharipena na džanahas te khuvel avri. Mire džživipnaskero mangipen has the ehi te vazdel upre romano džaniben.

Kana la sikhlaribñatar gelom avri andro berš 1955, chudiñom buči andro archivos. Keravas jekhvar adaj jekhvar odoj, ñiko mange na phend'as phuj vaj

bango lav. But berša gele tele, midig chudiňom lači chalardī buti andro Romano jekhetaniben 1969 - 1973. O Roma akor vazdenas pri jekhetaňi zor, sikhavenas le gadženge o anglalipen le Romengero, sikhavenas, kaj o Roma džanen havikam buti te kerel le vastenca the la godaha.

Andro Romano jekhetaniben lilam te phirel pal o Roma, te kedel lengere phurikane šukar buťa, savoro, so pes talinel andro amaro muzeum. Čhinavas andro gendija, kerđam avrithodī pal e romaňi hartikaňi buti (1971). Ale kana andre normalizacija čhide tele Romano jekhetaniben, ehas mange phares. Na mukenas man te kerel chalardī buti. Keravas čak har keribnaskero.

Ča akana pro phure berša kerav lači, chalardī buti andro Muzeum romské kultury. O Roma upre pes vazdine, akana ňiko našti phenel, hoj amari romaňi kultura pes našti thovel kija aver kulturi.

západoslovenský dialekt ze Šaštína

Narodil jsem se sedmnáctého dne měsíce října v roce tisícím devítistém dvacátém čtvrtém (17.11.1924) v Šaštíně. Bylo nás sedm, pět bratří a dvě sestry. Můj otec pracoval nejprve jako kovář, podobně jako jeho ostatní bratři. Vzpomínám si, jak celá naše rodina šla do Jablonice koupit od jednoho známého Roma malou kovadlinu. Otec ji přinesl domů, ale měsíc nato dostal práci u obce. Bylo to v roce 1929. Starosta a notář jej znali jako dobrého pracovníka, a tak mu dali výhodnou práci u magistrátu. Pracoval pro úřad, zatápěl, chodil pro poštu. Tak tomu bylo až do roku 1942, kdy onemocněl tuberkulózou a zemřel.

Můj tatínek byl velmi šikovný člověk. Jako voják sloužil ve Vídni u vojenské kapely jako tambor. Měl hodnost četaře. Vyprávěl nám, jak několikrát viděl císaře. Když císař ráno vycházel z hradu, vždycky mu k tomu hrála dechovka. A císař poklepal mému otci na rameno, že pěkně hraje.

Od obce dostával můj otec 600 korun měsíčně. Moje maminka ještě před tím než onemocněla, chodila sloužit selkám, prala prádlo, zametala. Ale jednou prochladla ve studené vodě a dostala revma. Ruce a dlaně měla tak zkroucené, že je ani nemohla rozevřít. I do nohou dostala revma.

Od té doby chodila selkám prodávat štětky z prasečích štětín. Ženy vzaly prasečí štětiny, udělaly takové klubko, vzaly trochu smůly, dřívko a vyrobily štětku. To prodávaly a tím se živily. Anebo nosily selkám písek. Takový krásný žlutý písek. Hned za romskou osadou byla jáma, kde písek kopaly. Naházely ho do plachty, hodily si ho na záda a nosily ho prodávat do vsi. Selky jej sypaly přede dveře. Vypadalo to velice hezky. Někdy ty naše ženy nosily až padesát kilo písku.

Gádžové se u nás živili zemědělstvím. Kousek půdy, kráva, ovce - to bylo celé jejich bohatství. Nejvíce u nás bylo dělníků, kteří pracovali pro obchody. Šili z kůže vysoké boty. Naše město je známé široko daleko. Máme velký kostel. Starý kostel byl postaven ještě v sedmnáctém století, ale potom postavili Seleziáni v roce 1733 nový.

Byl jsem z rodiny nejmladší. Rodiče i starší sourozenci o mě velice pečovali. Chodil jsem pět let do obecné školy a pak dva roky do měšťanky. U nás v rodině se říkalo, že se dobře učím. Rodiče chtěli, aby ze mě vyrostl moudrý člověk, který přispěje něčím dobrým k životu ostatních lidí. Tatínek mi často říkal: "Jsi nejmladší. Musíš chodit do školy. Z tebe musí něco být!" Tuhle představu jsem si neustále pěstoval a řekl jsem si: "Kdybych měl jít kraj světa, musím něco dokázat, aby se splnilo tatínkovo přání."

Když tatínek zemřel, převzal jsem po něm jeho práci, abych uživil matku. Byla nemocná. Zametal jsem náměstí, chodil jsem notáře pro mléko do hájovny, nosil jsem poštu. Kromě toho jsem chodil do školy.

Když mě odvedli na vojnu v roce 1946, dal jsem se do pláče - a maminka taky - že musím jít daleko, mezi neromské kluky, do neznámého světa. První měsíc mi bylo velice těžko. Ale potom jsme s ostatními tropili všelijaké žerty a šlo to líp.

Dostal jsem se do Olomouce mezi dobré přátele, do jedné učitelské rodiny. On byl Slovák, inženýr, a jeho žena učitelka. Syn studoval na inženýra a dcera medicínu. Zvali mě do rodiny. Sedával jsem s nimi u stolu, chodíval s nimi do divadla, dávali mi knížky, abych se učil. Učil jsem se esperanto, německy, rusky a kupoval jsem si odborné časopisy. Tahle rodina mi otevřela oči, poznal jsem, že gádžovský svět je velice kvalifikovaný.

Po vojně jsem odjel do Prahy. Dostal jsem se do Ruzyně k jednomu bohatému sedlákovi a pracoval u něj na poli. Peníze, které jsem vydělal, jsem posílal domů mamince. Večer jsem jezdíval do Prahy, půjčoval si knížky a studoval jsem. Potom sedlákově hospodářství přičlenili ke Státnímu statku, a tam jsem dělal všechny možné práce. Jelikož jsem vykonával svou práci dobře, vyhlásili mě za nejlepšího pracovníka.

Tehdy existovaly přípravy pro dělnické kádry. Podal jsem žádost a byl jsem přijat. Dostal jsem se na Benešovo gymnázium v Dejvicích. Večer jsem chodil do gymnázia, ve dne jsem pracoval normálně na statku. Za šest měsíců jsem složil zkoušky na vysokou školu. Studoval jsem pět let historii. Od malička jsem chtěl vědět, proč jsou Romové chudí a gádžové bohatí a odkud Romové pocházejí.

Když jsem získal diplom na vysoké škole, bylo už pozdě, maminka ho už neviděla. Zemřela během mých studií. Zemřel mi také jeden bratr a dvě sestry. Pouze tři bratři jsme zůstali na živu.

Oženil jsem se v roce 1952, když jsem složil první státnici. Kdykoliv jsem přijel domů, maminka mi neustále říkala: "Tak co? Přece nebudeš pořád sám!" Ve vesnici Kopčany, dvacet kilometrů od nás, žila jedna mladá dívka. Bylo jí devatenáct let a mně devětadvacet. Když jsem přijel na prázdniny, přišli k nám její rodiče na námluvy. A potom jsem šel já k nim. A pak do dvou týdnů byla svatba. Uvažoval jsem: Měl bych si vzít ženu, která se mi líbí, jak říká maminka. Jenže já nevěděl, která to je, a tak jsem si vzal děvče, které se líbilo mamince. Jel jsem do Kopčan, uviděl jsem ji a řekl jsem si: Hezká je! Přisahali jsme si v roce 1952. Už jsme spolu dva a čtyřicet let. Žádné velké hádky mezi námi nejsou. Mám ji rád.

Když jsem studoval na vysoké škole v Praze, neustále jsem myslel na Romy. Poznal jsem mezi vzdělanými lidmi, jak jsme my Romové vlastně ubozí. Proč jsme už dávno nepřišli k rozumu, proč jsme nevybředli z utrpení, proč jsme si nedovedli vyřešit své problémy? Mým životním přáním bylo a je zvýšit vzdělání Romů.

Když jsem v roce 1955 dokončil studia, začal jsem pracovat v archívu. Dělal jsem pak jednou tady, jednou tam, ale nikdy mi nikdo neřekl křivého slova. Uplynulo mnoho let, než jsem dostal odbornou práci ve Svazu Cikánů - Romů v letech 1969 až 1973. Romové tehdy prokázali svou schopnost sjednotit se, ukázali gádžům své přednosti, dokázali, že dovedou pracovat nejen rukama, ale i hlavou.

Ve Svazu Cikánů - Romů jsem začal chodit mezi Romy a sbírat tradiční výrobky a všechno, co se hodí do muzea. Psal jsem články, uspořádali jsme výstavu o romském